

TÜRK TOPLUMUNDA AD VERME GELENEĞİ

Alaattin UCA*

ÖZET

Bu çalışmada Türk toplumundaki ad verme geleneği yani kişilere ad verilirken etkilenilen faktörler üzerinde durulmaktadır.

Arhimizin hemen her safhasında ad alma, ad kazanma, ad verme işlemleri önemli bir yer tutar. Ad verilirken dikkat edilen pek çok gelenek vardır. Günümüzde geçerliliğini yitirmiş olsa da bu konuda bilinen en eski gelenek, çocuklara 13-14 yaşlarına kadar geçen süre içerisinde başardıkları bir işe uygun olarak ad verilmesidir.¹

Her toplumun kendine has ad verme gelenek ve göreneklere bulunur. Dolayısıyla adlar toplumdaki yaşam biçimini, düşünce tarzını, sosyal yapıyı yansıtır ve o toplumun aynası sayılırlar.²

Çocuk doğar doğmaz ilk yapılacak işlerden biri ona ad vermektir. Göbek adını, göbeğini kesen kimse hemen o anda koyar. Göbek adları genellikle Allah'ın sıfatları, peygamberler ve peygamber yakınlarının adları, kutsal kitaplarda geçen adlar ve ulu kişilerin adları arasından seçilir.³

İkinci ve de asıl adın verilmesi görevi aile büyüklerine aittir. İşte tam bu sırada çeşitli faktörler ortaya çıkar.⁴

Ad verecek anne, baba veya diğer aile büyüklerinin duyguları, düşünceleri, inançları, izlenimleri, birikimleri, özelemleri, umutları, beklentileri, yıllar içinde oluşmuş gelenekler ve diğer faktörler ad seçiminin kaynaklarıdır.⁵

* Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

¹ Yaşar Kalafat, Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara, 1995, s. 97; Hamit Z. Koşay-M.Şakir Ülkütaşır, "Türklerde Ad Verme ve Türk Adları", Türk Folklor Araştırmaları, Şubat 1964, Yıl 15, C.8, S.175, s.3301.

² Dursun Zengin, "Almanya'daki Türk Ad Verme Geleneği Üzerine", Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, 1999, Yıl 7, S.18, s. 73.

³ M. Cavit Aker, "Muğla'da Adlarla İlgili Gelenek ve İnanmalar", Türk Folklor Araştırmaları, Temmuz 1960, Yıl 11, C.6, S.132, s. 2178; "Eskişehir'de Folklor Üzerine Bir Çalışma", Halkevi, 29 Birinci Teşrin 1936, Yıl.3, S.36, s. 495; Cahit Öztelli, Zile'de Doğum ve Âdetleri", Türk Folklor Araştırmaları, Ocak 1953, Yıl.4, C.2, S.42, s. 664.

⁴ Lütfi Sezen, Erzurum Şehir Folkloru, Erzurum, 1994, s. 63.

⁵ M. Fahrettin Kırzioğlu, "Kuzeydoğu-Anadolu'da Kullanılan Türkçe Erkek Adları", Türk Folklor Araştırmaları, Aralık 1949, Yıl 1, C.1, S.5, s. 75-76.

Bazı aile büyükleri, dilimizin en eski yazılı belgelerinde geçen, hatta destanlarda yer alan, belki de tarih öncesi çağlara da sarkan Bumin, İstemi, Bilge, Kültigin, Oğuz... gibi adları;⁶ topluma yön veren ulu ve bilge kişilere ait adları;⁷ tarihî kahramanların, kumandanların, siyaset, sanat, kültür, spor gibi alanlarda yetişmiş ünlü kişilerin adlarını tercih ederler.⁸ Bu nedenle ad vermede adı verecek kişinin sevdiği, değer verdiği önemli bir kişinin adını koyması adet haline gelmiştir.⁹ Bu adet sayesinde, adı geçen kişiler adları ve sanlarıyla sonraki kuşaklarca yaşatılır. Bunun yanı sıra daha özel düşünerek, dünyadan göçmüş aile bireylerinin adlarını yaşatmak için yeni doğan çocuklara bu adları vermek geleneği de vardır.¹⁰ Bu bağlamda seçilen isim özellikle ilk çocukta, babanın anne veya babasının adıdır.¹¹ Ayrıca cinsiyete göre, bebek doğmadan anne veya babası ölmüşse, ölen anne ya da babanın adı veya bu durumu ifade eden Yadigar gibi bir ad ya da genç yaşta ölmüş başka bir evlâdın adı yeni doğan bebeğe verilir.¹²

Doğduğu günün de çocuğa verilecek ad üzerinde etkili olduğu görülür. Ramazanda doğan çocuklara Ramazan adı verildiği gibi arife veya bayramda doğan çocuklara da Arif, Arife ve Bayram; aşure günü doğanlara Aşur ya da Aşuray; yılbaşında doğanlara Yılgin; Nevruz günü doğanlara Bahar, Nevbahar, Baharkız ...gibi isimler verilir.¹³ Buna bağlı olarak, doğum yapılan yer (Deniz) ve doğum sırasındaki olaylar (Tufan, Yağmur) da ad vermede dikkate alınır.¹⁴

Çağın önemli olayları isimleri etkiler. Cumhuriyet, Hürriyet, Kurtuluş, Zafer gibi isimler böyle verilir.¹⁵ Tarih boyunca yaşanmış savaşlardan etkilenme ve

⁶ Sami Akalın, "Türk Kişi Adlarının Kaynakları", Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi, Eylül 1998, S.141, s. 12, 13.

⁷ Rifat Araz, Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği, Ankara, 1995, s. 104.

⁸ Sedat Veyis Örnek, Türk Halkbilimi, Ankara, 2000, s. 152, 153; Zengin, "Almanya'daki Türk Ad Verme Geleneği Üzerine", s. 74.

⁹ Etem Ertem, "İsparta'da Doğum İnanları III", Ün, Eylül 1936, C.3, S.30, s. 422.

¹⁰ Rıza Yetişen, "Köyde Doğum ve Ad Verme", Türk folklor Araştırmaları, Ekim 1972, Yıl 24, C.14, S.279, s. 6450; Akalın, "Türk Kişi Adlarının Kaynakları", s. 13.

¹¹ Taylan Akkoyan, Mehmet H. Aydın; Ertuğrul Gazi'den Bu güne Söğüt, İstanbul, 1983, s. 66.

¹² Vehbi Cem Aşkun, Sivas Folkloru, Sivas, 1940, C.1, s. 118 ; Hasan Basri, "Çarşamba ve Terme'de Adlarla İlgili Gelenek ve İnanmalar", Türk Folklor Araştırmaları, Ekim 1960, Yıl 12, C.6, S.135, s. 2238.

¹³ Gülsen Balıkcı, "Uşak'ın Bazı Yörelerinde Doğum Âdetleri", II.Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri, Ankara, 1998, s.244; Ertem, "İsparta'da Doğum İnanları III", s. 422.

¹⁴ Nezihe Araz, Umay Günay, Nail Tan, Kâmil Toygar, Enis Öksüz, Bilge Seyidoğlu; 21. Yüzyılın Eşiğinde Örf ve Adetlerimiz (Türk Töresi), Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, (Yayına Hazırlayan: Yılmaz Uyar), İstanbul, (tarih yok), s. 50-51.

¹⁵ Akalın, "Türk Kişi Adlarının Kaynakları", s. 13.

orduya duyulan sevgiden dolayı unvan, rütbe ve askerlik düzenini yansıtan Savaş, Asker, Mülazım, Binbaşı, Paşa, Müşir, Gazi...gibi adlara da rastlanır.¹⁶

Gül,¹⁷ lale, sümbül, altın, gümüş, mercan, dağ, deniz, gök gibi tabiatta var olan pek çok güzellik ve değerler kişi adı olarak karşımıza çıkar. İnsanın içinde yaşadığı coğrafi çevre, bu çevreyi oluşturan doğal öğeler ad olarak kullanılır.¹⁸

Ailede doğan çocukların yaşayıp yaşamaması, çok çocuğa son verme isteği ve modaya uyma anlayışı da ad vermede etkili faktörlerdir. Çocuğu yaşamayan aileler Dursun, Dürmuş, Duran, Durdu, Yaşar; çok çocuğu olan ve artık çocuk istemeyenler Yeter, Tamam, Kıztamam, Songül, Kifayet, Nilayet, Soner; modanın etkisinde kalanlar da Aylın, Burcu, Beste, Ezgi...gibi adları tercih ederler.¹⁹ Çocuğu yaşamayan bazı aileler, kulağa hoş gelmeyen garip isimler de koyarlar.²⁰ Bazen de konulan isim çocuğa ağır geldi denilerek değiştirilir.²¹

Çok geç çocuğu olanlar, çocuk hasretini çekenler çocuklarına Murat, İstek, Dilek; çocuklarının sağlıklı, güçlü, güzel, zengin, yiğit olmasını isteyenler Demir, Özdemir, Kılıç, Kaya, Efe, Güllü...gibi adlar vererek kalplerinden geçen dileklerini isimlerle ifade ederler.²² Çocuğun vücudundaki bir ben, bir leke bile verilecek isimde etken olabilir. Anne, baba ya da kardeşlerin isimleriyle yeni doğan çocuğun isminin uyumlu olması hedeflenerek de ad konur. Ayrıca, çok kızı olan bir aile, eğer oğlan istiyorsa, son doğan kıza Dönc, Döndü, Nokta gibi adlar verilir.²³

Türkiye dışındaki Türk dünyasında da konuyla ilgili ilginç gelenekler vardır. Meselâ, bazı Özbek ve Türkmen kadınları doğumdan sonra pencereden dışarıya bakar, ne görürse onun ismini çocuğuna verir. Dağbay, Atbay gibi isimler bu şekilde ortaya çıkmıştır. Genelde bu isimler kalıcı olmaz. Kalıcı ismi dede veya nineler koyar.²⁴

¹⁶ Ali Rıza Önder, "Göle'de İnsan İsimleri", Türk Folklor Araştırmaları, Eylül 1955, Yıl 7, C.4, S.74, s.1180.

¹⁷ Salim Samı İşçiler, "Tekirdağ'da Güllü Adlar", Türk Folklor Araştırmaları, Aralık 1962, Yıl 14, C.7, S.161, s. 2922.

¹⁸ Örnek, Türk Halkbilimi, s. 156.

¹⁹ Hasan Nami, "Havza'da Adlarla İlgili Gelenekler", Türk Folklor Araştırmaları, Eylül 1960, Yıl 12, C.6, S.134, s.2220; Sezen, Erzurum Şehir Folkloru, s. 63

²⁰ M.Şakir Ülkütaşır, Türk Halk Bilgisine Ait Araştırmalar, İstanbul, 1938, s. 6.

²¹ Adil Özder, "Doğum Çocuk Üstüne Gelenekler, İnançlar", Türk Folklor Araştırmaları, Mayıs 1967, Yıl.18, C.10, S.214, s. 4111; Kadriye İlgez, "İstanbul'da Doğum ve Çocukla İlgili Âdetler ve İnanmalar", Türk Folklor Araştırmaları, Nisan 1957, Yıl.8, C.4, S.93, s.1482.

²² Emil Peyçev Boyev, "Minzuhar Köyünde Özel Adlar", Türk Folklor Araştırmaları, Haziran 1965, Yıl.16, C.9, S.191, s.3769.

²³ İsmail Öztürk, "Yenikent Köyünde Çocuklara Ad Koyma ve Çocuğa İlişkin İnanmalar -- Uygulamalar", Türk Folkloru Araştırmaları 1982, Ankara, 1983, s.170.

²⁴ Yaşar Kalafat, Kuzey Afganistan Türkleri ve Karşılaştırmalı Halk İnançları, İstanbul, 1994, s. 29.

Altay Türkleri'nde, çocuk doğduktan sonra eve ilk gelen kişinin çocuğa ad vermesi geleneği vardır. Ayrıca çocuğun herhangi bir hastalığa yakalanmaması için de anlamı iyi olmayan, kulağa hoş gelmeyen adlar verilebilir. Uzun bir zaman sonra bir erkek çocuğuna veya bir kız çocuğuna sahip olunduğunda, tersine bir durum olarak kızlara erkek, erkeklere de kız adı verilir. Bu tarz ad verme çocuğu nazardan ve şer güçlerden sakınmak için alınan bir tedbir olarak düşünülür.²⁵

Karaçay-Malkar Türkleri'nde çocuğa isim "beşik bölegen"adetine yapıldığı, yani bebeğin ilk beşiğe yatırıldığı gün verilir. Çocuğa kendi anne ve babası isim veremez. Yakın akrabalarından biri, genellikle de kız çocuğa babaannesi, erkek çocuğa da dedesi (babasının babası) ad verir. Yine geleneklere göre, ikinci çocuğa ismini o eve ilk giren kişi verir.²⁶

Kazaklar'da, yeni doğan çocuğa anne ve babası ya da büyük anne ve dedesi tarafından bir isim bulunamazsa akrabalarından, büyük bilim adamlarından veya komşulardan isim listeleri talep edilir ve bu isimlerden biri seçilir.²⁷

Güney Türkmenistan'da Börü Han, Börü Nisa, Börü Nişan, Börücan gibi kız isimleri ve Börü, Börübey, Börcübek, Cinbörü gibi erkek isimlerine rastlanır. Börü yani Kurt, insan ismi olarak Anadolu'da da görülür.²⁸

Afganistan'ın kuzeyinde yaşayan Türkler çocuklarına genellikle dini temayüllerin etkisinde kalarak ad verirler.²⁹

Almanya'da yaşayan Türkler arasında bu konuda geleneklerin dışında bazı ilginç gelişmeler de yaşanmaktadır. Meselâ, Almanya'da çalışan bir Türk aile, kendilerine yardımcı olan bir Almanın vasiyeti ve evini kendilerine tapu etmesi üzerine çocuklarına onun adını koymuşlar ve çocuğun adı, "Alzey"olmuştur. Ayrıca, bir Türk kızın veya bir Türk erkeğin yabancı biriyle evlenmesi sonucu doğan çocuklara da Türkçe olmayan adlar verildiği görülmektedir.³⁰

Çeşitli nedenlerle dinini değiştirmek zorunda kalan ya da toprakları işgal edilerek baskı altında tutulan bir çok Türk topluluğunda, Gagauzlar'da olduğu gibi

²⁵ İbrahim Dilek, "Altay Türklerinde Çocuğun Doğması ve Doğum Günü Kutlamalarına Dair Bazı İnanışlar", Biliş, Bahar 1996, S.1, s.52.

²⁶ Ufuk Tavkul, Kafkasya Dağlarında Hayat ve Kültür (Karaçay-Malkar Türklerinde Sosyo Ekonomik Yapı ve Değişme Üzerine Bir İnceleme), İstanbul, 1993, s.147.

²⁷ Zeyneş İsmail, "Kazak Halk Kültüründe Çocuklarla İlgili Toylar", Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, Ocak 1994, Yıl.2, C.2, S.5, s. 59.

²⁸ Kalafat, Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, s.98.

²⁹ Kalafat, Kuzey Afganistan Türkleri ve Karşılaştırmalı Halk İnançları, s.32.

³⁰ Nevzat Gözaydın, "Federal Almanya'daki İşçilerimiz Arasında Gelenek Değişiklikleri Üzerine-Ad Verme ve Örnekleri-", II. Milletler arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara, 1982, C.IV, s. 213-215.

çocuklara genelde iki ad verilir. Mesela, Hristiyan olan Gagauzlar'da çocuklar vaftiz edilirken kilisede ad verilir, bazıları daha sonra başka bir ad kullanır.³¹

Türk toplumunda ad vermede en etkili faktörlerden biri de dindir. Dini temayüllerin etkisiyle, Tanrı'nın ad ve sıfatlarına genelde "abd : kul" sözcüğü eklenerek oluşturulan isimler, Hz.Muhammed'in ad ve sıfatları, diğer peygamberlerin, dört halifenin, Hz.Muhammed'in ashap ve akrabalarının, bazı evliyaların adları çocuklara verilir.³²

İslam dininde yeri olmamasına rağmen, çocuklarının olmasını yatırlara, ziyaret yerlerine, ulu ve mübarek kişilerin himmetine bağlayan anne ve babalar manevi bir borç olarak çocuklarına bunların adlarını veya Satı, Satılmış, Adak, Kurban, Nezir gibi adları verirler, böylece yatırların çocuklarını koruyacaklarına inanırlar.³³

Ayrıca, Batılılar için Tevrat ve İncil, İslam ülkeleri için de Kur'an-ı Kerim eskiden beri insanlara kişi adı kaynağıdır. Tevrat, Zebur, İncil gibi kutsal kitapların adları doğrudan kişi adı olarak verildiği halde, Kur'an-ı Kerim için böyle bir şeye rastlanmamıştır.³⁴ Sadece aynı anlamı veren Furkan sözcüğü isim olarak kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra Kuran-ı Kerim'de geçen pek çok isim toplumumuzda ad olarak verilmektedir. Fakat, birçok sözcük de sırf Kuran-ı Kerim'de geçtiği için, isim olmadığı halde çocuklara isim olarak verilmektedir. Örnek vermek gerekirse, "Aleyna" sözcüğünün anlamı, "üzerimize olsun" demektir. Ancak, toplumumuzda bu sözcük isim olarak kullanılmaktadır. Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bazı kelimeler sadece Kur'an-ı Kerim'de geçtiği için, anlamına bakılmadan isim olarak verilmektedir. Ancak bu demek değildir ki Kutsal Kitap'ta geçen her sözcük isim olarak kullanılmaktadır. Zira, bu konuda büyük bir seçicilik söz konusudur. Ayrıca bu sözcükleri ad olarak taşıyan herkese bu ad Kur'an-ı Kerim'den esinlenilerek verilmiştir de denilemez. Çünkü yine yukarıda görüldüğü gibi, ad vermede çok çeşitli faktörler vardır. Bu, toplumumuzun folklorik zenginliğidir.

Kur'an-ı Kerim'den esinlenerek çocuğuna veya herhangi bir çocuğa ad vermek isteyen kişi, bir sayfa açar. Ayetlerden birini okur. Tesadüf ettiği ilk

³¹ Güllü Karanfil, "Gagauz (Gökoğuz) Çocuklarına Türk Adı Koyunuz!", Türk Dünyası Tarih Dergisi, Aralık 1995, S.108, s.55.

³² M.Zeki Dalboy, "Konya'da Adlarla İlgili Gelenek ve İnanmalar", Türk Folklor Araştırmaları, Mart 1956, Yıl 7, C.4, S.80, s.2280 ; Örnek, Türk Halkbilimi, s. 151-152; Ali Rıza Önder, "Hınıs'ta İnsan İsimleri", Türk Folklor Araştırmaları, Nisan 1954, Yıl 6, C.3, S.69, s. 1099.

³³ Cemil Cahit Güzelbey, "Gaziantep Tıbbî Folklorundan Yapraklar", Halk Kültürü 1984/1, (Yayına Hazırlayan: Sabri Koz), İstanbul, 1984, s. 530; Hikmet Tanyu, Türklerde Taşla İlgili İnançlar, Ankara, 1968, s. 83-84; Araz, Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği, s. 105 ; Akalın, "Türk Kişi Adlarının Kaynakları", s. 14; Abdullah Kılıç, "Isparta Yöresi Halk İnançları", www.kultur.gov.tr.belgeno: 20088, s.11.

³⁴ Akalın, "Türk Kişi Adlarının Kaynakları", s. 12.

kelimeden ilham alarak adı verdiği gibi, gözüne çarpan ve kişi adı olabilecek ilk kelimeyi de ad olarak verebilir.³⁵ Pek çok yöremizde bu gelenek yaşatılır.³⁶ Anadolu dışında da örneklerini görmek mümkündür.³⁷

Eskiden Osmanlı Sarayı'nda ad verilirken bu geleneğin de yaşatıldığını, II.Abdülhamid'in kızı Ayşe Osmanoğlu'nun şu sözlerinden anlıyoruz: "...*Babam, anneme ilk hediye olarak kıymetli bir Mushaf-ı Şerif vermiştir. Bu Mushaf-ı Şerifi verdiği zaman, (Sana bir isim vermek istiyorum. Niyetle açacağım. Cenab-ı Hak bakalım nasıl bir isim kısmet edecek,) diyip açmış, 325 inci sayfadaki Enbiyâ Süresinin 28 inci âyetindeki (Müşfikun) gözüne çarpmıştır. Bunun üzerine : (İnşallah hakkımda pek hayırlı, müşfik bir kadın olacaksın) demiş, mührünü kazdırmış, (Müşfika Başıkbal) ünvanını vermiştir...*"³⁸

Etrafında gelenekler oluşan, çocuklara ad verme işi oldukça önemlidir, çünkü verilen adın çocuğun karakterini, geleceğini, toplum içindeki yerini ve başarısını etkilediği ve adın ifade ettiği anlam ve niteliği sahibine geçirdiği inancı yaygındır.³⁹ Dolayısıyla ad verme geleneği toplumumuzun özen gösterdiği hususlardan biridir ve çocuklara ad verilirken çok titiz davranılır. Bu eskiden beri böyledir. Ad verme hadisesinin millî destanlarımızda ve bir çok millî geleneğimizi kuvvetle yaşatan Dede Korkut Hikâyeleri'nde defalarca yer almış olması da bu düşünceyi doğrulamaktadır.⁴⁰

ABSTRACT

In this study, the tradition of giving name in Turkish society and the words used as person's name in our society were studied on.

³⁵ Aşkun, Sivas Folkloru, s.119.

³⁶ M. Şakir Ülkataşır, "Türkiye Türklerinde Ad Verme İle İlgili Gelenek ve İnançlar", I. Uluslar arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri Gelenek – Görenek ve İnançlar, Ankara, 1976, C. IV, s.372-373; İsmail Hakkı Acar, Zara Folkloru, Sivas, 1990, s.144; Balıkcı, "Uşak'ın Bazı Yörelerinde Doğum Âdetleri", s.244; Halis Turgut Cinlioğlu, "Tokat'da Adlarla İlgili Gelenek ve İnançlar", Türk Folklor Araştırmaları, Aralık 1960, Yıl 13, C.6, S.137, s. 2286; Salim Sami İşçiler, "Tekirdağ'da Kadın ve Erkek Adları", Türk Folklor Araştırmaları, Eylül 1962, Yıl 14, C.7, S.158, s.2848.

³⁷ bk. Boyev, "Minzular Köyünde Özel Adlar", s.3769.

³⁸ Ayşe Osmanoğlu, Babam Abdülhamid, İstanbul, (tarih yok), Güven Yayınevi, s.100.

³⁹ Akalın, "Türk Kişi Adlarının Kaynakları", s.13.

⁴⁰ Nihad Sami Banarlı, "Türklerde Soyadı", Türk Folklor Araştırmaları, Şubat 1950, Yıl 1, C.1, S.7, s. 97.